

جستاری در سیاست‌های کیفی پیشگیرانه قوه قضاییه در حمایت از منابع طبیعی

محمد رسول آهنگران^۱، امیر احمدی* (نویسنده مسئول)^۲، صبار رحمت آبادی^۳

۱. استاد، دانشکده الهیات، پردیس فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران Ahangaran@ut.ac.ir

۲. استادیار، عضو هیأت علمی گروه حقوق، دانشگاه پیام نور تهران، ایران

Amir.ahmadi@pnu.ac.ir

۳. کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی

چکیده

امروزه با توجه به تخریب و تصرف غیرقانونی منابع طبیعی و اراضی ملی به عنوان ثروت و ذخایر کشور، پیشگیری کیفی و غیرکیفی توسط قوه قضاییه احساس می‌شود. لذا پژوهشی باهدف نقش پیشگیرانه کیفی قوه قضاییه در حمایت از منابع طبیعی صورت گرفت. با توجه به بیان مقام معظم رهبری (مدظله) که بر پیشگیری در حوزه‌ی منابع طبیعی از جمله زمین‌خواری، تخریب جنگل‌ها و نظایر آن تأکید فرمودند می‌توان به‌ضرورت و اهمیت این موضوع پی‌برد. در این پژوهش از روش توصیفی تحلیلی به عنوان روش پژوهشی استفاده شده است و نیز روش گردآوری اطلاعات به‌صورت مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که برای حمایت منابع طبیعی حبس و جزای نقدی همیشه کارساز نیست و گاهی نتیجه‌ی معکوس می‌دهد. از جمله مجازات‌های که محاکم در حمایت از منابع طبیعی می‌توانند برای اشخاص به‌جای حبس و جزای نقدی به کار ببرند، استفاده از خدمات عمومی رایگان مانند جمع‌آوری کوره‌های ذغال، تمیز کردن محیط‌زیست و منابع طبیعی پیرامون، نهال کاری و بوته کاری و آبیاری و نگهداری از آن‌ها.

واژه‌های کلیدی: حمایت کیفی، منابع طبیعی، پیشگیری، قوه قضاییه

A study of the judiciary's preventive criminal policies in support of natural resources

Mohammad Rasool Ahangaran¹, Amir Ahmadi*², Sabar Rahmatabadi³

1. Professor, Farabi Campus University of Tehran, Qom, Iran

2. Assistant Professor, Department of law, Payame noor University, Iran, PO BOX 19395-3697, Tehran, IRAN
Corresponding Author : Amir.Ahmadi@pnu.ac.ir

3. Master of Criminal Law and Criminology

Abstract

Today, due to the destruction and illegal occupation of natural resources and national lands as the wealth and reserves of the country, criminal and non-criminal prevention is felt by the judiciary. Therefore, a study was conducted to investigate the criminal preventive role of the judiciary in protecting natural resources. According to the statement of the Supreme Leader who emphasized on the prevention of land grabbing, deforestation and the like, the necessity and importance of this issue can be realized. In this research, the descriptive-analytical method has been used as a research method, and also the method of data collection is library and documentary study. Research findings show that incarceration and fines are not always effective in protecting natural resources and sometimes backfire. Among the punishments that courts can use to protect natural resources for individuals instead of imprisonment and fines are the use of free public services such as collecting coal stoves, cleaning the environment and natural resources around them, planting and maintaining plants and irrigation.

Keywords: Criminal protection, natural resources, prevention, judiciary

امروزه رفتار غیرقانونی و مجرمانه در حوزه منابع طبیعی و ملی بسیار مشهود است تا جای که مقام معظم رهبری (مدظله) در فرمانی هشت ماده‌ای به تشریح زوایای آن پرداخته‌اند. قوه قضاییه جمهوری اسلامی ایران بر اساس قانون اساسی قوه‌ای مستقل، و براساس سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، کارآمد و عدالت‌گستر و اثرگذار در تمام عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، حقوقی و امنیتی کشور به‌خصوص در حوزه حفاظت از منابع طبیعی می‌باشد. براساس اصل ۱۵۶ و بند ۱ اصل ۱۵۸، نقش سیاستی و عدالت‌گستر قوه قضاییه و در رأس آن رئیس قوه بر کسی پوشیده نیست. در جهت اعمال سیاست‌جنایی مناسب برای حمایت و حفاظت از منابع ملی و طبیعی و حوزه محیط‌زیست رئیس قوه قضاییه در جهت کیفری و غیرکیفری اقداماتی را انجام داده‌اند.

درخصوص جرائم محیط‌زیست قوانین متکثر و متعدد و در برخی موارد متضاد و متعارض وجود دارد، همین امر جریان رسیدگی به جرائم فوق را مشمول گذشت زمان بسیار زیاد کرده‌است (اکبرآبادی، ۱۳۹۶: ۹۴). براین اساس نقش پیشگیرانه کیفری و غیرکیفری قوه قضاییه، ضابطین دادگستری و مردم برای حمایت از منابع طبیعی در جهت جهش تولید با پیروی از سیاست‌جنایی قضایی و اجرایی در حوزه منابع طبیعی آشکار است. همچنین مشهود کردن خلاءها و نواقص و معایب و گاهی ایجاد رویه قضایی و راهکارهای حمایتی از سوی قوه قضاییه، خواه‌ناخواه می‌تواند سبب تحول و تغییر در حفاظت از منابع طبیعی برای جهت جهش تولید در این حوزه شود.

ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه توسط مقام معظم رهبری (مدظله) در بند ۸ درباره‌ی تحول در نظام آموزش و پرورش است که در بُعد آموزش در عرصه‌ی حمایت و حفاظت از منابع طبیعی خالی از لطف نخواهد بود. همچنین در بند ۳-۲۰ این ابلاغ، استفاده از ابزارهای فرهنگی، آموزشی و رسانه‌ها برای پیشگیری و مقابله با ناهنجاری‌های فرهنگی و اجتماعی مورد تأیید معظم‌له می‌باشد که می‌توان تخریب و تصرف و نابودی منابع طبیعی و اراضی ملی را نوعی ناهنجاری فرهنگی و اجتماعی قلمداد نمود و با استفاده از آموزش و رسانه‌ها می‌توان از این ناهنجاری‌ها و بزه‌کاری‌ها جلوگیری نمود.

در این پژوهش در صدد بررسی نقش پیشگیرانه قوه قضاییه با توجه به اعمال سیاست‌های جنایی قضایی کیفری کارآمد در حمایت از منابع طبیعی پرداخته می‌شود. در نتیجه پافشاری قضات و محاکم در پیروی از سیاست‌جنایی قضایی و اجرایی در حوزه منابع طبیعی و راهکارهای حمایتی از سوی قوه قضاییه، خواه‌ناخواه می‌تواند سبب تحول و تغییر در سیاست‌جنایی تقنینی شود. بنابراین تمام فعالیت‌های سیاست‌جنایی قضایی باید در راستای فرمایش مقام معظم رهبری (مدظله) مبنی بر تبدیل فرهنگ منابع طبیعی به معارف اسلامی عمومی صورت گیرد که نقش بسیار بزرگی در حفظ و حراست از منابع طبیعی خواهد داشت.

۲. سوابق و پیشینه پژوهش

از نوآوری‌ها و دستاوردهای این پژوهش این است که به بررسی پیشگیری قوه قضاییه و حمایت کیفری در سیاست‌جنایی قضایی ایران در عرصه‌ی حمایت از منابع طبیعی پرداخته می‌شود.

در پژوهش احمدی، احمد و صبوری پور، مهدی و اسماعیلی، مهدی و قاسمی مقدم، حسن (۱۳۸۸)، پیشگیری از جرم در ایران: مطالعه موردی تصاحب غیرقانونی و تصرف عدوانی زمین‌های ملی و جریمه‌های ثبتی، جلد اول، روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران به بررسی پیشگیرانه از جرم تصرف غیرقانونی و عدوانی اراضی ملی و نیز جرایم ثبتی پرداخته شده‌است.

در پژوهش اکبرآبادی، بهزاد، (۱۳۹۶). ناکارآمدی سیاست‌جنایی ایران در برخورد با جرایم منابع طبیعی، تهران: انتشارات آوا، درخصوص علل ناکارآمدی‌های سیاست‌جنایی ایران در جرایم منابع ملی پرداخته شده‌است و علل مختلفی از جمله عدم تخصیص شعب‌اختصاصی، عدم‌آشنایی کارشناسان، تورم قانونی و غیره را در ناکارآمدی سیاست‌جنایی در جرایم منابع طبیعی را دخیل دانسته‌است. همچنین در مقاله جعفری، امیر رضا، ولی پور، آریتا، (۱۳۹۱)، پیشگیری از جرم و نقش آن در جرایم علیه منابع طبیعی، اولین کنفرانس ملی راهکارهای دست‌یابی به توسعه پایدار، بحث پیشگیری از جرم در منابع طبیعی بررسی می‌شود، لذا پیشگیری کیفری و غیرکیفری مورد اهتمام جدی نگارنده نبوده‌است.

باید افزود که در پژوهش عباسی، روح‌اله، (1395)، بررسی ناکارآمدی سیاست‌جنایی ایران در صیانت از اراضی ملی، مقاله اولین همایش بین‌المللی و مخاطرات طبیعی و بحران‌های زیست محیطی ایران، راهکارها و چالش‌ها به این نتیجه رسیده است که تدابیر سرکوب‌گرایانه و کیفری کارآیی لازم را ندارد و ناآشنای کارشناسان فاقد تخصص باعث اطلاع دادرسی و خروج منابع ملی از دید دولت شده‌است.

۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

با توجه قطع درختان در جنگل‌ها، تخریب و تصرف منابع طبیعی و اراضی ملی و زمین‌خواری و همین‌طور خسارت به منابع طبیعی با عنایت به بیانات مقام معظم رهبری (مدظله) در پیشگیری و حمایت از جرایم حوزه منابع طبیعی، پیشگیری کیفری، حمایت مردم و حمایت ضابطین دادگستری احساس می‌شود و به ضرورت و اهمیت پژوهش می‌افزاد.

۴. اهداف پژوهش

در این پژوهش با شناخت قوانین و مقررات و همچنین نقش و جایگاه حمایتی قضایی قوه قضاییه راه‌های پیشگیری کیفری بیان می‌شود. هدف کلی این پژوهش شناخت جایگاه و نقش حمایتی کیفری قوه قضاییه در حمایت از منابع طبیعی یا ملی می‌باشد.

۶. سؤال پژوهش

سیاست جنایی کیفری قوه قضاییه در حوزه‌ی حمایت از منابع طبیعی و ملی چگونه ارزیابی و تحلیل می‌شود؟

۷. سیاست‌های کیفری

۲.۷. نقش محاکم قوه قضاییه در تعدیل سیاست جنایی قضایی در حمایت از طبیعی

با وجود تخریب روزافزون منابع طبیعی برای جلوگیری از تخریب، و تصرف منابع طبیعی از جمله جنگل‌ها، مراتع و اراضی ملی شده، یکی از سیاست‌های قضایی حمایتی از این منابع بحث اعمال مجازات و ضمانت‌های کیفری مصرحه در قانون است. قانونگذار هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که براساس قانون مجازات آن مشخص است، جرم تلقی می‌نماید (ماده ۲ قانون مجازات اسلامی). همیشه برای حمایت از اجتماع، اقتصاد و منابع طبیعی و نظایر این‌ها حبس و جزای نقدی کارساز نیست و گاهی نتیجه‌ی معکوس می‌دهد. بر این اساس باید گفت که حبس و اعمال مجازات سنگین برای حالت‌های و موقعیت‌های خطرناک مؤثر است. بحث اصلی در اینجا بررسی معایب یا محاسن استفاده از مجازات جایگزین حبس نمی‌باشد و فقط به بررسی اعمال سیاست‌های جنایی محاکم در مجازات جایگزین حبس برای حمایت از منابع طبیعی پرداخته می‌شود. بنابراین در این قسمت به نقش سیاستی قضایی محاکم براساس قوانین موجود که در تعدیل مجازات در حوزه حمایت از منابع طبیعی اقدام می‌نمایند را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۱.۲.۷. استفاده از مجازات جایگزین حبس در حمایت از منابع طبیعی

با تدوین لایحه‌ی مجازات جایگزین حبس توسط مجلس شورای اسلامی نشان از این است که در ایران نیز بر مشکل حبس محوری در نظام کیفری خود بر آمده‌است (فیروز جانی حاجی تبار، 1387، ص 69). نبود فضای کافی در زندان‌ها، مشکلات بهداشتی و روانی، عدم موفقیت زندان در اصلاح مجرمین و بی‌رنگ شدن مجازات سنتی جایگزین (جزای نقدی، آزادی مشروط، تعلیق و تعویق) اندیشمندان حوزه‌ی سیاست جنایی کیفری و جرم‌شناسی و نهادهای فراملی را به سوی مجازات جایگزین نوین حبس مانند خدمات اجتماعی و عمومی رایگان و نظایر این‌ها سوق داده است (دوستی، 1395، ص 103). «در حقوق ایران مصادیقی از مجازات اجتماعی از قبیل الزام به انجام خدمات عمومی^۱، محرومیت از خدمات اجتماعی^۲ و الزام به گذراندن دوره‌های آموزشی^۳ پیش‌بینی شده است» (پور بافرانی و همتی، 1395، ص 395). از جمله دیگر مجازات جایگزین حبس می‌توان

^۱ محکومیت به خدمات عمومی مجازاتی تکمیلی است: رجوع شود به بند «د» از ماده 23 و همچنین ماده 64 در قانون مجازات اسلامی مصوب 1392.

^۲ رجوع شود به مواد 25، 23 و 64 قانون مجازات که این نوع مجازات تکمیلی و به‌عنوان مجازات جایگزین حبس استفاده می‌شود.

^۳ رجوع شود به بند «ح» از ماده 43 قانون مجازات اسلامی.

به، اخطار کتبی، جریمه نقدی، نظارت و مراقبت، جبران حقوق بزه دیده، استفاده از حکم تأخیر (تعلیق و تعویق)، محرومیت از حقوق اجتماعی، خدمات اجتماع محور (خدمات عام المنفعه) مانند کار در طرح‌های کشاورزی، دامپروری، معدنی و صنعتی، آموزشی و امور بازرگانی، استفاده قضات از زندان‌های باز و نیمه‌باز، استفاده از آزادی مشروط، نگهداری موقت در مکان‌های و خانه‌ها و حذف یا کاهش صدور مجازات زندان پیش از قطعیت حکم (طاهرزاده، 1393؛ فیروز جانی و حاجی تبار، 1387، ص 74-84؛ دوستی، 1395، ص 104-105). برخی معتقدند زمانی که سخن از جایگزین‌های حبس در مفهوم موسع آن می‌شود، منظور هرگونه ضمانت اجرایی می‌باشد، که بتوان به‌طور کلی از ابتدا مانع از حبس شد و یا مدت حبس را کوتاه‌تر کرد (آشوری، 1394، ص 377).

جرائم مصرحه در حوزه حمایت از منابع طبیعی و به‌غیراز موارد خاص معمولاً از جرائم تعزیری با درجه‌های پایین می‌باشند که مواد ۴۲ تا ۵۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع کشور مصوب سال ۱۳۴۶ و اصلاحات بعدی آن، به این مجازات اشاره دارد. همچنین برای جایگزینی مجازات حبس تصریح شده در قانون حفاظت از جنگل‌ها و مراتع محاکم می‌توانند، از مجازات جایگزین حبس از ماده 64 تا 95 قانون مجازات استفاده نمایند. در ماده 64 قانون مجازات اسلامی مصوب 1392 مجازات جایگزین حبس مورد توجه قانونگذار قرار گرفته است که عبارت‌اند از: دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی و محرومیت از حقوق اجتماعی لذا برای اعمال این مجازات جایگزین گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف باملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم، سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه‌دیده و سایر اوضاع و احوال، تعیین و اجراء می‌شود. همچنین دادگاه مجاز به تعیین بیش از دو نوع از مجازاتی جایگزین نمی‌باشد.

وفق ماده 79 قانون مارالذکر تعیین و مشخص کردن انواع و نحوه‌ی خدمات عمومی، دستگاه‌ها و مؤسسات دولتی و عمومی پذیرش محکومان و شیوه همکاری این محکومان با قاضی اجرای احکام و محکوم می‌باشد. بنابراین براساس ماده 2 آیین‌نامه اجرای ماده 79 قانون مجازات مصوب هیأت وزیران، خدمات عمومی رایگان در شش دسته تقسیم‌بندی شدند که به‌صورت مشخص بند «ج» آن به موضوعات و جرائم حوزه‌ی حمایت از منابع طبیعی اختصاص داده شده است که شامل این موارد است: «امور کشاورزی، دامداری، جنگل‌داری و مرتع‌داری شامل درخت‌کاری، باغبانی، برداشت محصول، مرغداری، پرورش آبزیان و انجام کار در نهادهای پذیرنده و مؤسسات کشت و صنعت وابسته به آن‌ها».

الف. شرایط اعمال مجازات جایگزین حبس در محاکم قضایی

علاوه بر مجازات اصلی قانونگذار صرفاً تحت نهادهای مجازات تکمیلی و تبعی و یا مجازات‌های جایگزین حبس را پیش‌بینی نموده است که به فرض وجود شرایط مصرحه در قانون، اختیار اجرای این نوع از مجازات با مقام قضایی می‌باشد. قانونگذار مشمولان استفاده از مجازات جایگزین حبس شرایطی را وضع نموده است که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌کنیم.

1. مرتکبان جرائم عمدی که مجازات قانونی آن‌ها حداکثر سه ماه حبس باشد (ماده 65 قانون مجازات اسلامی).
2. مرتکبان جرائم عمدی که مجازات قانونی آن‌ها حداکثر نودویک روز تا شش ماه حبس باشد، و باید فاقد سابقه محکومیت کیفری مشخص شده در ماده 66 باشند (ماده 66 قانون مجازات اسلامی).
3. مرتکبان در جرائم عمدی که مجازات قانونی آن‌ها حداکثر بیش از شش ماه تا یک سال حبس باشد، به شرط نبود سابقه محکومیت کیفری، دادگاه می‌تواند از مجازات جایگزین استفاده نماید (ماده 67 قانون مجازات اسلامی).
4. مرتکبان جرائم غیرعمدی مگر مجازاتشان بیش از دو سال حبس باشد، در این صورت دادرس مختار به استفاده از مجازات جایگزین حبس است (ماده 68 قانون مجازات اسلامی).
5. مرتکبان جرائمی که میزان تعزیرشان در قانون مشخص نیست (ماده 69 قانون مجازات اسلامی).
6. ممنوع بودن استفاده از مجازات جایگزین حبس در جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور (ماده 71 قانون مجازات اسلامی).
7. ممنوع بودن استفاده از مجازات جایگزین حبس، در صورت تعدد جرائم عمدی که مجازات قانونی حداقل یکی از جرائم بیش از شش ماه حبس باشد (ماده 72 قانون مجازات اسلامی).

۸. در جرائم عمدی که بیش از یک سال حبس دارند و از تخفیف مجازات استفاده شده است، دادگاه مجاز به صدور حکم به مجازات جایگزین حبس نمی‌باشد (ماده 73 قانون مجازات اسلامی).

ب. سیاست قضایی محاکم در استفاده از مجازات جایگزین حبس

بر اساس سیاست‌های جنایی تقنینی، محاکم در پرونده‌های جرائم منابع طبیعی با اعمال سیاست قضایی مناسب می‌توانند از مجازات تکمیلی و جایگزین حبس مندرج در قوانین منابع طبیعی و قانون مجازات اسلامی استفاده نمایند. صدور احکام جایگزین حبس یا احکام سبز قضایی در مورد متهمین تصرف و تخریب منابع طبیعی توسط دستگاه قضایی مورد توجه محاکم قرار گرفته است که در ذیل نمونه‌های از آرا صادره از محاکم را بیان می‌شود.

۱. بر اساس دادنامه شماره ۹۵۰۳۷۰، صادره از شعبه ۱۰۱ کیفری ۲ بخش کمالان شهرستان علی‌آباد کتول (از توابع استان گلستان) متهم به دلیل قطع ۱۲۰ اصله نهال جنگلی از گونه‌های مختلف و نیز آسیب رساندن به برخی گونه‌های دیگر، علاوه بر پرداخت جریمه نقدی، به تحمل شش ماه زندان محکوم شده بود، بارأی دادگاه تجدیدنظر به مجازات بدل از حبس محکوم شد.

بر اساس رأی دادگاه تجدیدنظر دادگستری گلستان^۴، این مجرم باید ضمن پرداخت جرائم، به جای تحمل شش ماه حبس، ۲۰۰ اصله نهال از گونه‌های متناسب به آب‌وهوای منطقه را با هماهنگی اداره منابع طبیعی علی‌آباد کتول غرس کند. علاوه بر این، شخص مجرم پس از غرس نهال‌ها می‌بایست به مدت یک سال از آن‌ها نگهداری و مراقبت کرده و گزارش تصویری آن را نیز طی چند نوبت به اجرای احکام دادگاه بخش کمالان ارائه نماید^۵.

۲. عموزاد خلیلی قاضی شهرستان گالیکش از توابع استان گلستان اظهار می‌دارد: پرونده‌ای دایر بر مشارکت دو فرد در قطع تعدادی اصله نهال از گونه‌های مختلف با شکایت اداره منابع طبیعی شهرستان گالیکش تشکیل شد. این دو نفر به‌طور مشترک به پرداخت جزای نقدی و هر یک به گذراندن حبس تعزیری محکوم می‌شدند که در راستای استفاده از مجازات جایگزین حبس و با توجه به فقدان سابقه کیفری متهمان و همچنین به لحاظ اینکه این افراد از طبقات ضعیف جامعه بودند، هر یک را به کاشت چند اصله نهال بلوط یا ممرز با عمر سه سال در زمستان و در اراضی ملی و جنگلی محکوم کردم، البته این افراد باید به مدت یک سال از نهال‌های کاشته شده نگهداری کنند که این حکم با نظارت اجرای احکام کیفری و تحت نظر اداره منابع طبیعی شهرستان اجرایی شد. ایشان همچنین، با شکایت اداره امور منابع آب گنبد، مینودشت و گالیکش پرونده‌ای برای فردی به اتهام بهره‌برداری غیرمجاز از منابع آب رودخانه تشکیل شده بود. به استناد بند هـ از ماده 45 قانون توزیع عادلانه آب متهم به 45 روز حبس تعزیری محکوم شده بود که در راستای بهره از قانون مجازات جایگزین حبس، شخص را به برگزاری یک نوبت مراسم زیارت عاشورا در یکی از مدارس راهنمایی شهرستان همراه با مداحی، سخنرانی و پذیرایی محکوم کردم. حکم صادره با نظارت اداره آموزش و پرورش به مرحله اجرا درآمد^۶.

۳. حکم دیگری که در زمره مجازات جایگزین صادر شده، برای چوپانی بود که به اتهام چرای دام در منطقه چرای غیرمجاز در استان چهارمحال و بختیاری اقدام کرده بود. بر اساس رأی دادگاه این چوپان به جای جریمه و حبس به ۳۳۳ ساعت درخت‌کاری در همان منطقه ارتکاب جرم، محکوم شد. جرم این چوپان چرای غیرمجاز دام در اراضی محیط زیست بود و شاکی پرونده نیز ضابط قضایی محیط زیست. طبق گفته قاضی پرونده با توجه به اینکه متخلف خانواده‌ای پرجمعیت دارد و از نظر مالی در وضعیت مناسبی نبود، در حکم اول چون چوپان به جرم چرای غیرمجاز به پرداخت جریمه نقدی یک میلیون تومانی محکوم شده بود؛ اما به دلیل نداشتن تمکن مالی آن را پرداخت نکرده بود، برای بار دوم این پرونده رسیدگی شد و در نهایت این حکم برای او صادر شد. چرای غیرمجاز از سه ماه تا سه سال حبس دارد و قاضی پرونده می‌توانست او را به علت نداشتن تمکن مالی در پرداخت

^۴ . مرجع رسیدگی شعبه اول دادگاه تجدیدنظر استان گلستان، شماره دادنامه: ۹۵۰۹۶۰، تاریخ رسیدگی: ۱۶/۸/۱۳۹۵ تجدیدنظر خوانده: اداره منابع طبیعی علی‌آباد کتول (نماینده حقوقی) و تجدیدنظر خواسته: تجدیدنظر خواهی نسبت به دادنامه شماره ۹۵۰۳۷۰ شعبه ۱۰۱ کیفری ۲ بخش کمالان.

^۵ . <https://www.ekhtabar.com/1395> (پایگاه خبری اختبار، 24 آذر 1395).

^۶ . (خبرگزاری ایران آنلاین، شناسه خبر 320173 انتشار در تاریخ 1396/11/7) <http://www.ion.ir/News/320173.html>

جریمه به زندان بفرستد؛ اما این کار را نکرد. این حکم نیز با رضایت چوپان، انجام خدمات عمومی رایگان در زمین‌های حفظ محیط‌زیست جایگزین مجازات جریمه شد. دامدار متخلف براساس این رأی موظف به درخت‌کاری در سطح شهرستان شهرکرد زیر نظر اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان شد. برای هر ساعت خدمت این متخلف مبلغ 30 هزار ریال در نظر گرفته شد و او تا استهلاک کامل جزای نقدی مقرر، موظف به انجام این خدمت شده است.

4. رئیس کل دادگستری کهگیلویه و بویراحمد اظهار می‌دارند که در یک پرونده در جهت حمایت از منابع طبیعی، رئیس دادگاه کیفری دو شهرستان دنا در حکم جالبی چند مورد از متصرفان را طی احکامی محکوم به غرس نهال کرد که در حال حاضر در حال اجراء است. باید افزود، صادق حسنونند رئیس شعبه دادگاه کیفری ۲ کرج، در یک پرونده شخصی را که ۶ اصله درخت کهن چنار را خشکانده بود، به پرداخت جریمه ۶ میلیون تومانی و نیز کاشت 600 اصله درخت به‌عنوان خدمات عمومی در کوهپایه شمالی شهر کرج محکوم کرد.⁷

از جمله مجازات‌های که محاکم با رعایت شرایط عمومی قانون، در حمایت از منابع طبیعی می‌توانند برای اشخاص به‌جای حبس و جزای نقدی به کار ببرند، استفاده از خدمات عمومی رایگان مانند جمع‌آوری کوره‌های ذغال، تمیز کردن محیط‌زیست و منابع طبیعی پیرامون، نهال‌کاری و بوته‌کاری و آبیاری و نگهداری از آن‌ها که بر اساس آیین‌نامه اجرایی ماده 79، بند «د» ماده 23، ماده 64 و 84 قانون مجازات اسلامی مصوب 1392 می‌تواند به‌جای مجازات جایگزین حبس گنجانده شود. همچنین محاکم برای حمایت از منابع طبیعی، هرگاه اشتغالی باعث لطمه و خسارت به منابع طبیعی می‌شود را می‌توانند از اشخاص منع نمایند. به‌عنوان مثال هرگاه شخصی مکرراً با وسایلی به قطع درختان می‌پردازد یا درختان و مراتع را آتش می‌زند وفق ماده 23، 64 و 79 قانون مجازات اسلامی و آیین‌نامه اجرایی ماده 79، دادرسی می‌تواند شخص را از اقامت در این محل‌ها منع کند و وسایل ارتکاب جرم او را ضبط نماید و نیز او را به خدمات عمومی مانند کشت نهال به مدت معین بگمارد، همچنین جریمه نقدی و سایر مجازات جایگزین حبس نیز در سیاست‌جنایی قضایی محاکم نسبت به صدور حکم قابل اعمال می‌باشد.

مجرمان محکوم به انجام خدمات اجتماعی می‌تواند ساعتی از روزه انجام خدمات عام‌المنفعه و یا عمومی در یک مؤسسه یا سازمان کنند، انجام خدمات اجتماعی می‌تواند همان کاری باشد که مجرم در آن متخصص است (شمس زاده علوی، 1388، ص 36) لذا اگر مجرمی در انجام آموزش کشت نهال یا نظایر آن متخصص است گماردن او به این‌گونه خدمات قانوناً بلاشکال می‌باشد.

2.2.7. اعمال تخفیف، تعلیق، تعویق، نظام نیمه آزادی با آزادی مشروط

قضات محاکم اداری یا قضایی در برخورد با جرائم منابع طبیعی برای حمایت از این منابع، مطابق قانون و با توجه به مصادیق جرم، متهم را به مجازات اصلی، تکمیلی و تبعی، مصرح محکوم می‌نمایند. سپس باگذشت شاکی خصوصی، در جهت حمایت از محکوم هرگاه جهات تخفیف در جرم موجود باشد و مناسب به حال متهم براساس ماده 37 قانون مجازات اسلامی، مجازات وی تقلیل یا تبدیل می‌شود. همچنین اگر بر اساس ماده 40 قانون مجازات اسلامی جرائم موجب تعزیر درجه شش تا هشت باشد، پس از محرز شدن مجرمیت متهم با توجه به وضعیت خانوادگی، اجتماعی و فردی، و سوابق و اوضاع و احوالی که باعث شده است که مرتکب جرم شود، حکم محکومیت او با درخواست محکوم، دادستان یا نماینده قانونی او به مدت شش ماه تا دو سال به تعویق می‌افتد. این در صورتی است که جهات تخفیف در قانون پیش‌بینی شده باشد، قاضی بداند که مجرم اصلاح می‌شود و سابقه کیفری ندارد و نیز ضرر و زیان حاصله را جبران نماید. در جرائم تعزیری درجه سه تا هشت نیز براساس ماده 46 قانون مارالذکر محاکم می‌توانند باوجود شرایط مذکور مجازات را از یک تا پنج سال تعلیق نماید. لذا پس از اجرای یک‌سوم از مجازات با تقاضای دادستان، قاضی اجرای حکم و خود محکوم امکان تعلیق میسر می‌باشد. در این بین محاکم با توجه به ماده 56 و 57 قانون مجازات اسلامی و با توجه به شرایط قانونی در جرائم منابع طبیعی می‌توانند از نظام نیمه آزادی یا آزادی مشروط استفاده نمایند.

7. <https://www.mizanonline.com> (خبرگزاری میزان).

از آنجاکه قانونگذار با توجه به مجازات تکمیلی محاکم را مجاز به اعمال مجازات تکمیلی و تبعی دانسته، لذا با توجه به اختیار قانونی محاکم در جهت تعدیل سیاست‌جنایی قضایی و کاهش آمار حبس در برخی موارد قضات به‌جای کیفر حبس مجازات جایگزین آن را اعمال می‌نمایند. همچنین قضات حداکثر با آزادی مشروط و تعلیق قانونی مجازات مساعدت و به‌جای آن‌ها می‌توانند متهمین را از شیوه‌های به‌کارگیری در خدمات عمومی رایگان مانند نهال‌کاری و نظایر آن محکوم کنند. نقدی که می‌توان بر صدور احکام جایگزین وارد کرد عدم نظارت بر حکم صادره و عدم نظارت بر مجرم می‌باشد، زیرا احتمال تکرار جرم بدون اعمال نظارت وجود دارد، جا دارد محاکم و قضات اجرای احکام برای تکمیل سیاست قضایی خود و جهت پیشگیری از جرم مجدد نظارت کافی توسط ضابطین تحت امر خود بر احکام صادره داشته باشند.

باید افزود، ایجاد مراکز دریافت‌کننده گزارش روزانه که در این روش به‌عنوان راه‌حل ابتدای برای کاهش آمار زندانیان مطرح شده‌است؛ لذا کسانی که در قرار بازداشت یا صدور رأی محکومیت در زندان را داشته باشند به‌طور آزمایش تحت قرار تعلیق به خارج از زندان روانه می‌شوند. این مراکز یک شیوه‌ی جدید در جایگزینی حبس تلفیقی با دخالت مؤسسات عمومی و خصوصی هدایت می‌شوند و بزهکاران مجازات تعلیقی و آزادی مشروط را تحت نظارت این نهاد می‌گذرانند. در این شیوه بزهکار تحت یک برنامه رسمی دائماً باید فعالیت‌های خودشان را گزارش دهند (شمس زاده علوی، ۱۳۸۸، ص ۳۵). این روش به‌عنوان یک سیاست‌جنایی قضایی مراقبتی با گزارش روزانه در مجازات‌جایگزین حبس در جرائم منابع طبیعی و زیست‌محیطی نیز می‌تواند کارآمد و کارساز باشد و از جمعیت روبه‌رشد آمار زندانیان بکاهد و از تبعات زندان و هزینه‌های مصرفی در این راه بکاهد. بنابراین حمایت تمام‌قد و قاطعانه در حفاظت از منابع طبیعی توسط محاکم قضایی با برداشت صحیح از قوانین و اعمال سیاست‌جنایی قضایی مناسب در این روش کارآمد لازم به نظر می‌رسد. مثلاً بزهکار با کشت و غرس نهال و یا آموزش حفاظت از منابع طبیعی به مدت معین تحت نظارت این مراکز باشد.

آثار منفی حبس بسیار است، لذا تعلیق و آزادی مشروط آثار مثبتی در بر خواهد داشت (یوسفی نژاد و آقاجانی، ۱۳۹۶، صفحات ۱۶۴-۱۴۹) با بکارگیری بزهکار در مراکز مراقبت و تهیه گزارش روزانه توسط او می‌توان از آثار منفی حبس کردن افراد در زندان کاسته شود و نیز با کارهای مفید به حال جامعه از او بهره‌کشی کرد و امکان اصلاح و تربیت او را افزایش داد.

نتیجه‌گیری

حفظ و حمایت از منابع طبیعی و ملی مستلزم همکاری مردم با سازمان‌ها و قوه قضاییه می‌باشد. لذا برای اعمال سیاست‌جنایی کارآمد از سوی محاکم قضایی و غیرقضایی حمایت‌نهادهای پیشگیرانه از جرائم و حمایت قانونگذار با تصویب قوانین کارآمد و بازدارنده لازم است. با توجه به ادبیات پژوهش نتایج حاصل‌شده از این پژوهش بیان می‌گردد.

در سالیان اخیر به دلیل برخی مسائل مبنایی و اولیه مانند افزایش روزافزون جمعیت و گسترش شهرنشینی، نواقص و ابهامات قانونی، اطلاع‌داری پرورنده‌های مطروحه در مراجع قضایی، عدم تناسب مجازات با جرم در جهت بازدارندگی، قرار ندادن مهلت مشخص برای اعتراض به تشخیص ملی بودن اراضی از مستثنیات قانونی، عدم برخورد به‌موقع با متجاوزین به اراضی ملی شده، قوانین تحریک‌کننده موجب تصرف غیرقانونی اراضی ملی، عدم ایجاد شعب تخصصی و ویژه در محاکم قضایی و نداشتن بانک اطلاعات زمین و به‌روز نبودن نقشه‌ها و حدنگاری، کمبود یگان حفاظت و ضابطین، عدم رسیدگی به برخی جرائم در محاکم قضایی مانند حمل چوب و ذغال، صیانت و حمایت از اراضی ملی را با مشکلات و چالش‌های مواجه ساخته است. ادامه‌ی این وضعیت موجب افزایش جرائم و از بین رفتن و تخریب و تصرف روزمره‌ی منابع طبیعی خواهد شد.

در اجرای فرمان هشت ماده‌ای مقام معظم رهبری مبنی بر لزوم مبارزه با مفاسد اقتصادی، کمیسیون اصل نودم قانون اساسی با تشکیل کارگروه مبارزه با مفاسد اقتصادی، اقدام به جمع‌آوری و طبقه‌بندی پرونده‌های مهم مشمول فرمان مقام معظم رهبری به‌منظور برخورد قاطع با مفاسد اقتصادی نمود. اما این فرمان هشت ماده‌ای از سوی مسئولان به‌صورت جدی مورد اهتمام قرار نگرفته است.

در جمهوری اسلامی ایران براساس اصل ۵۰ قانون اساسی حفاظت از محیط‌زیست از جمله منابع طبیعی وظیفه‌ای عمومی و همگانی است و فعالیت ضد منابع طبیعی ممنوع می‌باشد، با توجه به این اصل باید مقدمه مشارکت فعالانه جامعه در جهت

فرهنگ‌سازی حفظ و حمایت از منابع طبیعی آموزش داده شود. همچنین استفاده از مجازات‌های جایگزین حبس در جرایم حوزه‌ی منابع طبیعی به نظر کارآمدتر باشد.

پیشنهادها

1. سرعت بخشی به تصویب قانون جامع حفظ منابع طبیعی برای کاهش تخریب و تصرف در منابع طبیعی
2. جدیت در اجرای احکام جایگزین حبس توسط محاکم قضایی و اجرای مجازات
3. افزایش تعامل و همکاری لازم بین دستگاه‌های دولتی و قوه قضاییه در اجرای بند 5 اصل 156.

منابع

1. احمدی، امیر و رحمت آبادی، صبار (1397). سیاست‌جنایی قضایی غیرکیفری در حمایت از منابع طبیعی، مطالعات فقهی و فلسفی، (36)9، 1-27.
2. آشوری، محمد (1394)، عدالت کیفری 2 (مجموعه مقالات)، تهران: انتشارات دادگستر، چاپ دوم. [تعداد صفحات 352]. شابک: 9786002820129.
3. اکبرآبادی، بهزاد (1396). ناکارآمدی سیاست‌جنایی ایران در برخورد با جرائم منابع طبیعی، تهران: انتشارات آوا، چاپ اول. [تعداد صفحات 144].
4. پور بافرانی، حسن و همتی، مرضیه (1395). نقد سیاست کیفری ایران در قبال جرائم زیست‌محیطی، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال بیست و سوم، شماره 87. [صفحات 349-373].
5. جعفری، امیر رضا، ولی پور، آریتا، (1391)، پیشگیری از جرم و نقش آن در جرایم علیه منابع طبیعی، اولین کنفرانس ملی راهکارهای دست یابی به توسعه پایدار.
6. در پژوهش احمدی، احمد و صبوری پور، مهدی و اسماعیلی، مهدی و قاسمی مقدم، حسن (1388)، پیشگیری از جرم در ایران: مطالعه موردی تصاحب غیرقانونی و تصرف عدوانی زمین‌های ملی و جرمهای ثبتی، جلد اول، انتشارات شرکت سهامی روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.
7. دوستی، مسلم (1395)، تحلیل مجازات جایگزین حبس در نگاه قانونگذار، تحقیقات جدید در علوم انسانی، سال دوم، شماره پیاپی چهارم، تابستان. [صفحات 101 تا 107].
8. شمس زاده علوی، سید ابوالقاسم (1388)، ظهور و توسعه جایگزین‌های مجازات حبس در ایالات متحده، فصلنامه علوم تربیتی، اصلاح و تربیت، شماره 85، خرداد [صفحات 33-36].
9. طاهرزاده، احمدعلی (1393)، مجازات جایگزین حبس، نشریه الکترونیکی حقوق، منتشر در پیام آموزش، شماره 29، اسفندماه. <http://magazine.shme.ir>
10. عباسی، روح‌الله (1395)، بررسی ناکارآمدی سیاست‌جنایی ایران در صیانت از اراضی ملی، مقاله اولین همایش بین‌المللی و مخاطرات طبیعی و بحران‌های زیست‌محیطی ایران، راهکارها و چالش‌ها، دوره 1. [صفحات 1 تا 16].
11. فیروز جانی حاجی تبار، حسن (1387)، جایگاه جایگزین‌های حبس در نظام عدالت کیفری ایران (حال و آینده)، مجله حقوقی دادگستری، شماره 64، پاییز. [صفحات 65-88].
12. یوسفی نژاد، نوشین و آقاجانی، محمود (1396)، بررسی مجازات‌های سنتی و نوین جایگزین حبس در قانون مجازات اسلامی، مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، میان‌رشته‌ای، دوره سوم، شماره 3، پاییز. [صفحات 149-164].
13. آیین‌نامه اجرای ماده 79 قانون مجازات مصوب هیأت وزیران.
14. دادنامه شماره ۹۵۰۳۷۰، صادره از شعبه ۱۰۱ کیفری ۲ بخش کمالان شهرستان علی‌آباد کتول.
15. سند چشم‌انداز 1404.
16. سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه توسط مقام معظم رهبری (مدظله)

17. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
18. قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران.
19. قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب 1346/5/25 و اصلاحات بعداز آن.
20. قانون مجازات اسلامی مصوب 1392 و کتاب پنجم، تعزیرات مصوب 1375.
21. . <http://www.ion.ir/News/320173.html> (1396/11/7 انتشار در تاریخ 1396/11/7).
22. <https://www.ekhtabar.com> (پایگاه خبری اختبار، 24 آذر 1395).
23. <https://www.mizanonline.com> (خبرگزاری میزان).